

Okrugli sto

AKTUELNOSTI MEDICINSKOG PRAVA

teorija, praksa i zakonodavstvo 6

11. april 2025. godine, 10–17 časova

Institut društvenih nauka, Kraljice Natalije 45, Beograd
Velika sala na prvom spratu

Institut društvenih nauka
Centar za pravna istraživanja

Advokatska komora Vojvodine

Edicija
KNJIGE SAŽETAKA

Urednik

Dr Hajrija Mujović

Programski odbor

Dr Marta Sjeničić

Dr Hajrija Mujović

Dr Sofija Nikolić Popadić

Dr Marko Milenković

Organizacioni odbor

Dr Sanja Zlatanović

Dr Ranko Sovilj

Dr Ivana Stjelja

Anđelija Stevanović

Aleksandra Bjeljac

Nataša Jevtić

AKTUELNOSTI MEDICINSKOG PRAVA Teorija, praksa i zakonodavstvo 6

OKRUGLI STO
11. april 2025, Beograd

KNJIGA SAŽETAKA

Advokatska komora Vojvodine
Glasnik AKV
Novi Sad

Institut društvenih nauka
Centar za pravna istraživanja
Beograd

SADRŽAJ PREMA TEMAMA

I. ZDRAVLJE I EKOLOŠKI STANDARDI	5
II. AKTUELNA PITANJA NA DRUGE TEME	31

I. ZDRAVLJE I EKOLOŠKI STANDARDI

Sofija Nikolić Popadić	Negativni efekti upotrebe veštačkih đubriva na zdravlje stanovništva i uloga pravnih propisa / 7
Svetislav Janković	Pravna (ne)osvešćenost zagađenja životne sredine civilnom avijacijom / 9
Mirjana Dokmanović	Upravljanje šumama i parkovima u Republici Srbiji iz perspektive medicine životne sredine / 12
Hajrija Mujović	Praksa Evropskog suda za ljudska prava o pitanjima životne sredine i zdravlja / 14
Ivana Stjelja	Pravo na zdravu životnu sredinu i pravo na život i zdravlje – savremena pravna praksa / 17
Olga Jović Prlainović	Ekološka prava deteta – pravo na zdravu životnu sredinu / 19
Andelija Stevanović	Ekološke i zdravstvene posledice oružanih sukoba – uticaj na životnu sredinu i zdravlje ljudi / 23
Svetlana Janković	Ekologija na relaciji zaštite životne sredine i zdravlja ljudi / 26
Petra Stanojević	Teorijska razmatranja o naknadi nematerijalne štete kao posledice povrede prava ličnosti usled zagađenja životne sredine / 29

*Sofija Nikolić Popadić**

NEGATIVNI EFEKTI UPOTREBE VEŠTAČKIH ĐUBRIVA NA ZDRAVLJE STANOVNIŠTVA I ULOGA PRAVNIH PROPISA

Upotreba veštačkih đubriva u poljoprivrednoj proizvodnji može dovesti do različitih negativnih uticaja na životnu sredinu, zdravlje ljudi i životinja. Spiranje nitrata sa poljoprivrednog zemljišta u površinske i podzemne vode može uzrokovati različita oboljenja usled konzumiranja vode sa povišenim nivoom nitrata. Jedno od njih je methemoglobinemija. Unos velikih količina nitrata može dovesti i do smrtnog ishoda, pri čemu su deca u znatno većem riziku od odraslih osoba. Konzumiranje vode sa visokim sadržajem nitrata u toku trudnoće može imati negativan uticaj na plod. Istraživanja ukazuju i na povezanost konzumacije vode sa visokim nivoom nitrata i pojave kancera. Negativni efekti upotrebe veštačkih đubriva po zdravlje su vidljivi i kod poljoprivrednika koji ih primenjuju. Upotreba đubriva utiče i na povećanje emisije gasova s efektom staklene bašte koji doprinose nastanku klimatskih promena, a njihove posledice takođe imaju negativan uticaj na zdravlje stanovništva.

* Doktor pravnih nauka, naučna saradnica Instituta društvenih nauka u Beogradu, upravnik Centra za pravna istraživanja, snikolic@idn.org.rs

Imajući u vidu navedeno, postavlja se pitanje koja je uloga pravnih propisa i da li i na koji način oni mogu uticati na smanjenje negativnih efekata primene veštačkih đubriva na zdravlje stanovništva. U okviru istraživanja analizirali smo pravnu regulativu Evropske unije u ovoj oblasti, sa posebnim akcentom na Nitratnu direktivu i njenu primenu u praksi. Jedan deo istraživanja je posvećen stanju u Srbiji i propisima kojima je regulisana upotreba veštačkih đubriva u poljoprivrednoj proizvodnji. Takođe, identifikovani su problemi i date su preporuke za unapređenje domaćih propisa.

Cljučne reči: zdravlje, veštačka đubriva, poljoprivredna proizvodnja, Nitratna direktiva

*Svetislav Janković**

PРАВНА (NE)OSVEŠĆENOST ZAGAĐENJA ŽIVOTNE SREDINE CIVILNOM AVIJACIJOM

Savremena civilna avijacija predstavlja svojevrstan izvor zagađenja životne sredine kako na lokalnom, tako i na globalnom nivou. Dva osnovna ugrožena aspekta životne sredine jesu atmosferski vazduh (koji se zagađuje ispuštanjem različitih jedinjenja na bazi ugljenika, natrijuma i amonijaka iz izduvnih sistema aviona) i zvuk (koji se emituje u visokim amplitudama, naročito pri poletanju i sletanju aviona). Pogoršanje kvaliteta atmosferskog vazduha koji udišemo i intenzivniji zvuci neposredno utiču na zdravlje ljudi. Nije, dakle, u pitanju *per se* zagađenje životne sredine koje će se posredno ispoljiti na zdravlje ljudi, već direktan uticaj koji doprinosi pogoršanju ljudskog zdravlja.

Tek je u drugoj polovini 20. veka uočeno da je civilna avijacija činilac koji ugrožava životnu sredinu, a od 21. veka se na pravnom i tehničkom planu mogu primetiti znatniji pomaci u oblasti smanjenja nivoa zagađenja.

* Doktor pravnih nauka, vanredni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, jankovic@ius.bg.ac.rs

Ona, dakle, nije bila doživljena kao zagađivač iz dva osnovna razloga. Prvo, i najprostije, s obzirom da vazdušni saobraćaj nije bio učestao, postojao je vrlo mali broj letova između evropskih i ostalih gradova. Istovremeno, tadašnji vazduhoplovi su pokretani motorima sa unutrašnjim sagorevanjem i njihova emisija zagađujućih materija se svodila na onu koju proizvodi običan automobil. Drugo, tadašnje avio-kompanije su bile ekonomski nerazvijene što je umnogome uticalo na pravnu politiku odgovornosti vazdušnih prevoznika. Naime, blaži osnovi odgovornosti (u pretpostavljenoj krivici) i tek stidljivi pokušaji uređenja odgovornosti prema trećim licima na površini zemlje (usled pada aviona ili predmeta iz njega) su obeležili prvu etapu u pravnom uređenju civilne avijacije. U toj etapi nije, dakle, bilo ni pomena o pravnom uređenju zagađenja životne sredine koje izaziva upotreba civilnih vazduhoplova.

Obrt u pravnoj politici odgovornosti vazdušnih prevoznika, ali i preokret u uređenju zaštite životne sredine od takvog zagađivača je počeo da se događa u drugoj polovini 20. veka, naročito u 21. veku, kada je došlo i do svesti o obimu i opasnosti takvog zagađenja. Pre svega, osnov odgovornosti vazdušnog prevoznika prema putnicima se pooštrava (sa krivice se prelazi na uzročnost), a zatim se pravno uređuje i pitanje zagađenja vazduha na međunarodnom planu, koje prouzrokuje civilna avijacija. Tako, u okviru krovnih međunarodnih organizacija ICAO i IATA, a na osnovu opšteg režima Pariskog sporazuma o klimatskim promenama (2015. godina), usvojena su dva veoma važna pravna izvora u ovoj oblasti. Prvi je Odluka o nultoj stopi zagađenja vazduha ugljenikom koji je usvojen 2022. godine na

generalnoj skupštini ICAO, dok je drugi Rezolucija o nultoj stopi zagađenja vazduha usvojena u okviru IATA 2021. godine. Deluje da su na pravnom i tehničkom planu učinjeni pomaci ali, uprkos tome, stopa smanjenja zagađenja atmosfere i dalje nije na željenom nivou. Ostaje da se sačekaju nova tehnička rešenja (vodonik kao pogonsko gorivo, eventualno) koja bi pratila stroža pravna rešenja u pogledu zabrane emisija štetnih materija.

Cljučne reči: civilna avijacija, zagađenje atmosfere, buka i aero-zagađenje

*Mirjana Dokmanović**

UPRAVLJANJE ŠUMAMA I PARKOVIMA U REPUBLICI SRBIJI IZ PERSPEKTIVE MEDICINE ŽIVOTNE SREDINE

Budući da apsorbuje ugljen-dioksid a ispušta kiseonik, drveće je od vitalnog značaja za očuvanje svih oblika života, uključujući i život i zdravlje ljudi, kao i za otklanjanje štetnih uticaja klimatskih promena. Drveće smanjuje isušivanje tla, štiti od erozije i doprinosi razvoju biodiverziteta. Boravak u šumi i parku doprinosi oporavku od bolesti i mentalnom zdravlju ljudi.

Blagodeti od šuma i javnih zelenih površina su višestruke, te je odgovorno, efikasno i održivo upravljanje njima neophodno. Ovaj rad se bavi tom tematikom fokusirajući se na stanje upravljanja u Republici Srbiji. Šume i šumsko zemljište se prostiru na oko 2,5 miliona hektara, odnosno zauzimaju oko jedne trećine teritorije zemlje, no njihovo opšte stanje je nezadovoljavajuće, a gazdovanje njima manjkavo, neodrživo i nedovoljno odgovorno.

* Doktor pravnih nauka, naučna saradnica Instituta društvenih nauka u penziji, mirad@eunet.rs

U prvom delu rada dat je pregled stanja u ovoj oblasti, uključujući statističke i druge podatke o šumskom fondu, njegovoj očuvanosti, iskorišćavanju, podizanju, gajenju i zaštiti šuma, kao i o podizanju i zaštiti javnih zelenih površina u urbanim sredinama. U drugom delu rada se predstavljaju rezultati kritičke analize relevantnog strateškog i normativnog okvira u ovoj oblasti iz perspektive medicine životne sredine. Rad se završava preporukama za unapređivanje regulative ove oblasti u cilju zaštite zdravlja ljudi i otklanjanju odnosno ublažavanju negativnih posledica klimatskih promena u Srbiji.

Gljučne reči: šume u Srbiji, javne zelene površine, seča šuma, zaštita šuma, javno zdravlje, medicina životne sredine, ekološka politika

*Hajrija Mujović**

PRAKSA EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA O PITANJIMA ŽIVOTNE SREDINE I ZDRAVLJA

Pravna razmatranja zaštite životne sredine i sa tim povezanih uticaja na ljudsko zdravlje obeležavaju širok spektar različitih pojmova, razvoj novih instituta i nove prakse. Takva ocena se može dati i u pogledu tumačenja odredaba Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Iako Konvencija ne predviđa pravo na zdravu životnu sredinu kao takvo, Evropski sud za ljudska prava pozvan je da odlučuje o tome da li su određena prava iz Konvencije ugrožena postojanjem štete za životnu sredinu i izloženosti stanovništva ekološkim rizicima. Obuhvata se oblast regulisanja koja ima za cilj zaštitu i razvoj životne sredine i njenih delova, kao i zaštitu javnog zdravlja od štete, rizika i smetnji koje proizilaze iz životne sredine i čovekove interakcije sa životnom sredinom. Analize pojedinih predmeta Evropskog suda za ljudska prava u ovoj materiji govore o brojnim štetnim uticajima na zdravlje kao što su: opasne industrijske aktivnosti, odlaganje

* Doktor medicinskog prava, naučna savetnica Instituta društvenih nauka u Beogradu, Centar za pravna istraživanja, hmujovic@idn.org.rs

toksičnog otpada, industrijske emisije i zdravlje, prirodne katastrofe, naftne delatnosti, antene za mobilne telefone, zagađenje bukom, emisije iz dizel vozila, zagađenje zemlje i vode, urbani razvoj, sakupljanje, upravljanje, tretman i odlaganje otpada. Neke od presuda ukazuju na preovlađujuće stavove u zavisnosti od konkretnog slučaja, vrste i ozbiljnosti štete. Jedan od primera je novija presuda po predstavi *Cannavacciuolo and Others v. Italy* (2025). Grupa građana i pet organizacija iz Kampanije (Campania) u Italiji podneli su žalbe u vezi sa zagađenjem životne sredine, posebno u regionu Ognjena zemlja (Terra dei Fuochi) koji uključuje delove provincija Kazerza (Caserta trans) i Napulj. Ovo područje, gde živi oko 2,9 miliona ljudi, ima problem ilegalnog odlaganja, spaljivanja i zakopavanja opasnog otpada, koje često organizuju kriminalne grupe. Toksični otpad se godinama odlaze, zakopava i spaljuje. To je dovelo do značajne štete po životnu sredinu, uključujući povećanu stopu oboljevanja od raka i kontaminirane podzemne vode. Prema odluci Suda, Italija je obavezana da u roku od dve godine sprovede korektivnu strategiju, odnosno da uvede „opšte mere koje će na adekvatan način rešiti problem zagađenja“. Drugi primer je presuda koja je privukla medijsku i stručnu pažnju budući da se po prvi put ticala klimatskih promena. Radi se o predstavi *Verein Klima Seniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland* (2024). Veliko veće Suda presudilo je da Švajcarska krši ljudska prava starijih žena jer država ne preduzima potrebne korake u borbi protiv globalnog zagrevanja. Naime, Sud je utvrdio povredu čl. 8. Konvencije koja predviđa pravo na privatni i porodični život. Sud je takođe utvrdio da udruženje, koje predstavlja preko 2.500 žena starosti od 64 i više

godina, ima status žrtve. U dugogodišnjoj praksi Suda u Strazburu značajno je pomenuti i jednu od starijih presuda *Florea v. Romania* (2003) koja je povezana sa pitanjima zdravlja i dostojanstvenog tretmana osoba koje su na izdržavanju zatvorske kazne. Po mišljenju suda njihov boravak u lošim uslovima lišava ih prava koja im prema Konvenciji pripadaju, zbog čega se u sistemu kažnjavanja zahteva veći stepen zaštite ugroženih pojedinaca.

Ključne reči: zdravlje, štetni uticaji, ekologija, Evropski sud za ljudska prava

Ivana Stjelja*

PRAVO NA ZDRAVU ŽIVOTNU SREDINU I PRAVO NA ŽIVOT I ZDRAVLJE – SAVREMENA PRAVNA PRAKSA

Često se dešava da se oni koji su pogođeni zagađenjem životne sredine suočavaju s brojnim preprekama ukoliko žele da zaštite svoja prava. Pitanje koje se u sudskoj praksi neretko otvara je i problem dokazivanja uzročne veze između izloženosti zagađenju i posledica po život i zdravlje. Presuda Evropskog suda za ljudska prava u slučaju *Cannavacciuolo and Others v. Italy* iz 2025. godine donosi nove standarde koji se odnose na zaštitu prava na život (čl. 2. EKLP) u kontekstu zdrave životne sredine. Sud je u ovom slučaju smatrao da nije potrebno niti prikladno od podnosilaca predstavke zahtevati da dokažu postojanje jasne uzročne veze između izloženosti određenoj vrsti zagađenja ili štetnoj supstanci, sa jedne, i pojave određene bolesti opasne po život ili smrtnog ishoda, sa druge strane. Sud je, dakle, eksplicitno odbacio potrebu da se dokaže izloženost zagađenju ili uzročna veza između zagađenja i zdravstvenih problema podnosilaca predstavke.

* Doktor pravnih nauka, naučna saradnica, Institut društvenih nauka, Kraljice Natalije 45, Beograd, istjelja@idn.org.rs

Sud je odstupio od svoje ranije prakse i uvažio je samo postojanje stvarnog i neposrednog rizika po život. Ovaj pristup u značajnoj meri umanjuje teret dokazivanja koji je na podnosiocu predstavke i jača odgovornost države za zaštitu života i zdravlja građana od rizika zagađenja.

Takođe, Rezolucija 48/13 o ljudskom pravu na čistu, zdravu i održivu životnu sredinu, koja je usvojena 2021. u okviru Saveta za ljudska prava UN, značajna je jer je njome pravo na životnu sredinu konačno eksplicitno prepoznato kao univerzalno ljudsko pravo. Ona utvrđuje i da održivi razvoj i zaštita životne sredine doprinose uživanju najvišeg mogućeg standarda fizičkog i mentalnog zdravlja ljudi. Dakle, noviji propisi i praksa ukazuju na sve jasnije i eksplicitnije prepoznavanje neraskidive veze između zaštite životne sredine i osnovnih ljudskih prava na međunarodnom nivou, posebno prava na zaštitu života i zdravlja, i postavljanju čvršće osnove za buduću sudska praksu i odgovornost država u ovoj oblasti.

Cljučne reči: pravo na zdravu životnu sredinu, ljudska prava, Evropski sud za ljudska prava, *Cannavacciuolo and Others v. Italy*, UN Rezolucija 48/13

EKOLOŠKA PRAVA DETETA – PRAVO NA ZDRAVU ŽIVOTNU SREDINU

Izazovima u pravnom regulisanju ekoloških vrednosti posebna pažnja se pridaje od druge polovine prošlog veka, a danas su ti izazovi sve aktuelniji, budući da zaštita životne sredine predstavlja globalni problem. Iako se u stranoj literaturi sreću nedoumice terminološke prirode vezano za pitanje da li je ispravnije za ovu oblast prava koristiti izraz „ekološko pravo“ ili „pravo životne sredine“, izvesno je da je ekološko pravo širi pojam u odnosu na pravo životne sredine. Ekološko pravo je grana prava tj. sistem pravnih normi kojima se reguliše i usmerava uticaj čoveka na njegovo prirodno okruženje sa ciljem zaštite životne sredine i održanja ekološke ravnoteže, dok je pravo na život u zdravoj životnoj sredini jedna od ekoloških vrednosti, pored prava na održiv ekonomski razvoj u novim tehnološkim uslovima uz stalno unapređivanje kvaliteta životne sredine; prava na razumno korišćenje prirodnih i energetskih resursa koji obezbeđuju održivi razvoj sredine; prava na sprečavanje, smanjivanje i prevenciju svih oblika

* Doktor pravnih nauka, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici, olga.jovic@pr.ac.rs

zagađivanja životne sredine; prava na zaštitu integriteta biosfere, uključujući i prirodne klimatske uslove i biološku raznovrsnost; prava na dostupnost informacija o stanju životne sredine; prava na učešće u odlučivanju o razvoju sistema zaštite životne sredine i oceni rizika planiranog razvoja po životnu sredinu i čoveka; prava na adekvatno obrazovanje i jačanje svesti u oblasti zaštite životne sredine; prava na ostvarivanje međunarodne saradnje; prava na humanističko vrednovanje čoveka i njegovog razvoja. U korelativnom odnosu sa ekološkim vrednostima je dužnost svih da štite životnu sredinu, kako u nacionalnim okvirima, tako i na nadnacionalnom nivou kroz aktivnosti OUN, SE, EU koje daju novu dimenziju u formiranju pravnih standarda usmerenih ka zaštiti i očuvanju zdrave životne sredine.

Fenomenu ekoloških prava deteta treba pristupiti s aspekta njihove povezanosti sa budućnošću planete, s obzirom da deca nisu samo korisnici, nego su i čuvari prirodnih resursa. Konvencija UN o pravima deteta proklamuje pravo na zaštitu životne sredine u okviru prava deteta na zdravstvenu zaštitu (čl. 24. s. 2(c)) i prava na obrazovanje koje treba da bude usmereno na razvoj poštovanja prirodne sredine (čl. 29. s. 1(e)). Kako je ostvarivanje prava deteta na zdravu životnu sredinu osnov za ostvarivanje brojnih drugih prava deteta, ugrožavanje prava deteta na zdravu životnu sredinu ima dugoročne posledice i predstavlja veliki problem u zaštiti ljudskih prava. Ukazujući da se zbog propusta država da zaštite životnu sredinu deci svakodnevno krše brojna prava, a posebno pravo na život, razvoj, zdravlje, hranu, vodu, obrazovanje, kulturu, igru i druga prava, Komitet za prava deteta je 2016. godine problem kršenja prava deteta na zdravu životnu sredinu prepoznao na univerzalnom nivou. Međutim, prvi put, izričito, Komitet za prava deteta predviđa

pravo dece na čistu, zdravu i održivu životnu sredinu u Opštem komentaru br. 26 (2023) o pravima deteta i životnoj sredini sa posebnim osvrtom na klimatske promene, u kojem je predstavljeno sveobuhvatno tumačenje obaveza država ugovornica Konvencije UN o pravima deteta.

Pravne smernice u Opštem komentaru br. 26 sadrže pojedinačna prava deteta ili zakonodavne oblasti sa eksplicitnim navođenjem mera koje države članice Konvencije o pravima deteta moraju da preduzmu za zaštitu života i životnih šansi dece. Čist vazduh, bezbedna i stabilna klima, zdravi ekosistem i biodiverzitet, ispravna i dovoljna količina vode, zdrava hrana i dr. podrazumevaju poboljšanje kvaliteta vazduha (smanjenjem zagađenja vazduha u otvorenom i zatvorenom okruženju), pristup bezbednoj i dovoljnoj vodi i sanitarnim uslovima i zdravim vodenim ekosistemima, transformisanje industrijske poljoprivrede i ribolovstva u cilju proizvodnje zdrave hrane (sprečavanje neuhranjenosti i promovisanje rasta i razvoja dece), postepeno ukidanje upotrebe uglja, nafte i prirodnog gasa i prelazak na obnovljive izvore energije, očuvanje, zaštita i obnavljanje biodiverziteta, sprečavanje zagađenja mora zabranom direktnog ili indirektnog ispuštanja supstanci koje su opasne po zdravlje dece i morske ekosisteme. Obaveza je država da u nacionalna zakonodavstva inkorporišu pravo dece na čistu, zdravu i održivu životnu sredinu i da preduzmu adekvatne mere za njegovo sprovođenje u cilju jačanja odgovornosti, što je detaljno operacionalizovano u četvrtom odeljku Opšteg komentara br. 26. Pravo dece na čistu, zdravu i održivu životnu sredinu trebalo bi da bude uključeno u sve odluke koje se tiču dece, uključujući i politike koje se odnose na obrazovanje, slobodno vreme, igru,

pristup zelenim površinama, zaštitu dece, zdravlje dece i migraciju i nacionalne okvire za sprovođenje Konvencije o pravima deteta.

U Republici Srbiji ostvarivanje i zaštita prava deteta na zdravu životnu sredinu nije regulisana posebnim zakonom: u ovoj oblasti primenjuju se mnogobrojni propisi kojima se uređuju različite oblasti zaštite životne sredine i zaštite prirode, odnosno zakoni koji uređuju obrazovanje, zdravlje, informisanje i dr., što zapravo pokazuje da decu ne smatramo specifičnom kategorijom kojoj se mora pružiti dodatni stepen zaštite, jer zagađenje životne sredine ima višestruko veće posledice po zdravlje dece u odnosu na ostale građane. Imajući u vidu da se pravo deteta na zdravu životnu sredinu ostvaruje posredno, putem generalne zaštite kroz ustavnu garantiju, te da je zakonodavni okvir razuđen i nesistematizovan, bez nadzornih mehanizama koji bi pratili sprovođenje ekoloških standarda i bez učešća dece u dovoljnoj meri u kreiranju politika iz oblasti zaštite životne sredine i održivog razvoja, otvara se pitanje efikasnosti implementacije u praksi.

Opšti komentar br. 26, kao specijalizovani instrument UN u ovoj oblasti, sadrži autoritativno tumačenje odredaba Konvencije o pravima deteta u vezi sa pravom deteta na zdravu životnu sredinu, odnosno utvrđen je domašaj ovog prava deteta koji predstavlja vodič za njegovu primenu. Kako se pravo deteta na zdravu životnu sredinu ne može posmatrati odvojeno od opšteg komentara, proizlazi da Republici Srbiji tek predstoji unapređivanje zakonodavnog okvira u oblasti prava deteta na zaštitu životne sredine.

Ključne reči: pravo deteta na zdravu životnu sredinu, međunarodni standardi, nacionalni zakonodavni okvir

*Anđelija Stevanović**

EKOLOŠKE I ZDRAVSTVENE POSLEDICE ORUŽANIH SUKOBA – UTICAJ NA ŽIVOTNU SREDINU I ZDRAVLJE LJUDI

Oružani sukobi imaju duboko ukorenjen negativan uticaj na životnu sredinu i zdravlje ljudi, čije posledice traju i decenijama nakon završetka sukoba. Ratovi ne samo da uzrokuju direktnu fizičku štetu kako ljudima tako i na infrastrukturnim objektima, već izazivaju i dugoročne ekološke i zdravstvene probleme. Oružani sukobi utiču na prirodnu sredinu, poljoprivrednu proizvodnju, vodne resurse i biodiverzitet, kao i na ljudsko zdravlje kroz različite mehanizme – zagađenje, zračenje, bolesti i mentalne poremećaje. Ekološke posledice ratova obuhvataju uništavanje ekosistema, zagađenje tla, vazduha i voda, kao i upotrebu oružja koje ostavlja dugoročne ekološke tragove. Upotreba mina, hemijskog oružja, napalm bombi i drugih oružja za masovno uništenje, kao što su biološko i nuklearno oružje, ozbiljno ugrožava biološku ravnotežu i prirodne resurse. Poljoprivredna zemljišta i šumski

* Master prava, istraživačica pripravnica Instituta društvenih nauka u Beogradu, Centar za pravna istraživanja, andjelija.stevanovic21@gmail.com

ekosistemi često postaju bojišta sukoba, a uništavanje resursa onemogućava povratak i oporavak lokalnih zajednica. Takođe, uništavanje infrastrukture i usmeravanje resursa prema vojnim ciljevima smanjuje mogućnosti za obnovu životne sredine i ekonomski oporavak postkonfliktnih teritorija. Zdravstvene posledice oružanih sukoba su multifaktorske i podrazumevaju ne samo neposredne telesne povrede usled direktnih napada, već i sekundarne efekte kao što su širenje zaraznih bolesti zbog uništene zdravstvene infrastrukture i nesanitarnih uslova života. Ove posledice se dodatno pogoršavaju u regionima gde su higijenski uslovi drastično pogoršani, a medicinski resursi i profesionalci nedostupni. Zagađenje vazduha i vode, kao i prisutnost opasnih hemikalija, može dovesti do ozbiljnih hroničnih bolesti, uključujući respiratorne probleme, bolesti kože i kancerogene efekte. Takođe, mentalno zdravlje stanovništva koje je preživelo ratne traume trpi značajne posledice, uključujući pojavu posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP), depresije i anksioznosti, koji dugoročno utiču na kvalitet života. Jedan od ključnih izazova u postkonfliktnim regionima je obnova i rekonstrukcija, koja zahteva ne samo fizičko čišćenje i rehabilitaciju uništenih resursa, već i značajnu zdravstvenu pomoć, obezbeđivanje osnovnih uslova za život i unapređenje životne sredine. Posledice ratova po ekologiju i zdravlje ljudi zahtevaju sveobuhvatan pristup u koji su uključene međunarodne organizacije, vladine i nevladine organizacije, kao i lokalne zajednice, u cilju što brže rehabilitacije pogođenih područja. Tradicionalna pravila međunarodnog humanitarnog prava nisu dovoljna da bi zaštitila životnu sredinu jer su kreirana u potpuno drugačijem ambijentu i bila su usmerena da zaštite suverena prava država ili njihove

imovinske zahteve. Veliki broj pravila odnosi se na zaštitu lica u oružanim sukobima i uglavnom se radi o pravilima koja su primenjiva na međunarodne oružane sukobe, ali kada se radi o potrebi zaštite životne sredine u oružanim sukobima uopšte nije od značaja o kojoj vrsti sukoba se radi.

Ključne reči: oružani sukobi, zaštita životne sredine, zdravlje, oružje za masovno uništenje, zdravstvene posledice oružanih sukoba

EKOLOGIJA NA RELACIJI ZAŠTITE ŽIVOTNE SREDINE I ZDRAVLJA LJUDI

Faktori životne sredine imaju značajnu ulogu u našem zdravlju, a Svetska zdravstvena organizacija (WHO) redovno izveštava da više od 80 % bolesti može biti povezano s njima. Na globalnom nivou, gotovo četvrtina smrtnih slučajeva i brojnih oboljenja može se direktno pripisati zagađenju životne sredine. Konkretno, faktori životne sredine doprinose 23 % svih smrtnih slučajeva u svetu i čak 36 % smrtnih slučajeva među decom uzrasta od 0 do 14 godina.

Značaj ekoloških inicijativa za postizanje održivog razvoja sve više uviđaju medicinski stručnjaci, zdravstvene ustanove i ceo farmaceutski sektor. Navodimo nekoliko primera.

- Smanjenje upotrebe štetnih hemikalija kao prioritetan cilj farmaceutske industrije.

Proizvođači lekova sve više koriste alternative koje su manje štetne po životnu sredinu smanjujući tako negativan uticaj njihove upotrebe na

* Magistar bezbednosti, ekspertkinja za rod i bezbednost, Centar za podsticanje dijaloga i tolerancije, Čačak, svetlana.jankovic.cacak@gmail.com

zdravlje ljudi i prirodu. Ova inicijativa ne samo da smanjuje toksične otpade već, takođe, unapređuje sigurnost i efikasnost lekova.

- Zdravstvene ustanove uviđaju potrebu za održivim razvojem.

Energetska efikasnost, upotreba obnovljivih izvora energije, recikliranje medicinskog otpada i smanjenje potrošnje vode samo su neke od mera koje se preduzimaju kako bi se smanjio negativni uticaj na životnu sredinu. Ove prakse ne samo da štite planetu već i smanjuju troškove zdravstvenih ustanova i omogućavaju im veću samoodrživost.
- Važnost zdrave ishrane takođe je neodvojiva od zaštite životne sredine.

Medicinski stručnjaci promovišu zdravu ishranu kako bi se unapređivalo zdravlje i sprečavale bolesti izazvane neadekvatnom ishranom. Održive poljoprivredne prakse poput organskog uzgajanja hrane i smanjenja upotrebe pesticida ne samo da doprinose zdravlju ljudi već i smanjuju zagađenje životne sredine.
- Prevencija bolesti kroz smanjenje zagađenja.

Zaštita životne sredine postaje vitalan faktor u očuvanju i unapređivanju zdravlja ljudi.
- Zdravstvena edukacija kao okosnica u podizanju svesti o važnosti zaštite životne sredine za zdravlje ljudi.

Zaštita životne sredine postaje neizostavan deo medicine ne samo zbog očuvanja prirode već i zbog unapređenja zdravlja ljudi.

Vreme je da ekologiju prestanemo da povezujemo sa slikom male grupe ekoloških stručnjaka ili zaljubljenika u prirodu. Kroz implementaciju ekoloških inicijativa u farmaceutske industrije, zdravstvenim ustanovama, kroz promociju zdrave ishrane, prevenciju bolesti i prateći sve zdravstvenom edukacijom i medicinska zajednica aktivno doprinosi očuvanju životne sredine na dugoročnom nivou, promovišući stvaranje zelenijeg i zdravijeg sveta za sve nas.

Ključne reči: medicinska praksa, ekološke inicijative, zdravlje ljudi, zaštita životne sredine

*Petra Stanojević**

**TEORIJSKA RAZMATRANJA
O NAKNADI NEMATERIJALNE ŠTETE
KAO POSLEDICE POVREDE PRAVA LIČNOSTI
USLED ZAGAĐENJA ŽIVOTNE SREDINE**

Problem odnosa ljudskih prava i zdrave životne sredine sve je češći predmet interesovanja u teorijskim raspravama i javnosti. Adekvatno ostvarenje Ustavom i međunarodnim konvencijama zagantovanih ljudskih prava neodvojivo je povezano sa zaštitom životne sredine. S obzirom na napredak tehnologije i brojna istraživanja koja ukazuju na uticaj zagađenja na život i zdravlje ljudi, postavlja se pitanje kako pravno zaštititi pojedince čija su prava povređena ili koji su pretrpeli štetu zbog zagađenja. U literaturi je uočeno i razrađeno par mehanizama zaštite, nalik ekološkoj tužbi, tužbi za zaštitu od emisija i klasičnoj tužbi na naknadu štete po pravilima ZOO. Međutim, pored ovih instituta, postoji i teorijska mogućnost postavljanja zahteva za naknadu nematerijalne štete zbog povrede prava ličnosti

* Istraživač-pripravnik, doktorantkinja Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, stanojevicpetra16@gmail.com

usled zagađenja. Imajući u vidu odredbe ZOO o naknadi nematerijalne štete i Ustavom zagantovana prava na život, zdravlje i zdravu životnu sredinu, pitanje ostvarenja nematerijalne štete zbog povrede ovih prava usled zagađenja otvoreno je za raspravu. U ovom radu biće izložen teorijski ogled o naknadi nematerijalne štete kao posledice povrede prava ličnosti usled zagađenja životne sredine, s primarnim osvrtom na strah koji oštećeni trpi usled povrede prava na život, zdravlje i zdravu životnu sredinu.

Ključne reči: nematerijalna šteta, prava ličnosti, životna sredina, ekološka šteta, naknada štete

II. AKTUELNA PITANJA NA DRUGE TEME

Jelena Simić	Primena teorije izgubljene šanse u hrvatskoj
Josip Mađarić	sudskoj praksi / 32
Marta Sjeničić	Šta predstavlja Sporazum o pandemiji
Marko Milenković	u postojećem obliku? / 34
Dragana Marčetić	Refundacija troškova lečenja – pravo na zdravlje / 38
Ranko Sovilj	Da li upotreba veštačke inteligencije u
	dijagnostikovanju i lečenju lica sa mentalnim
	poteškoćama otvara Pandorinu kutiju u
	savremenom društvu ? Pravne i etičke dileme / 39
Valentina Opančina	Efekti kontrole posedovanja vatrenog oružja
Vladimir Šebek	na javno zdravlje / 42
Zorica Mršević	Vouk kultura i zdravstvena zaštita u Srbiji / 45
Sanja Zlatanović	Digitalno savetovanje u domenu mentalnog zdravlja.
	Medicinsko-pravni izazovi / 48
Sladana Gligorić	Medicinski značaj zaštite od zlostavljanja na radu / 51

*Jelena Simić**
*Josip Mađarić***

PRIMENA TEORIJE IZGUBLJENE ŠANSE U HRVATSKOJ SUDSKOJ PRAKSI

Pravo na naknadu štete zbog lekarske greške pretpostavlja postojanje uzročne veze između štetne radnje lekara i štete koja je nastupila po život ili zdravlje pacijenta. Od pacijenta, medicinskog i pravnog laika, zahteva se da u sudskom postupku dokaže postojanje te uzročne veze. U slučaju kada se ne zna šta je stvarni, direktan uzrok smrti pacijenta ili pogoršanja njegovog zdravlja, zato što u obzir dolaze i lekareva greška i prirodni razvoj bolesti sa mogućim komplikacijama, ključni dokaz, postojanje uzročne veze, nije moguće izvesti sa potrebnom sigurnošću, što često dovodi do nepravednog ishoda – gubitka spora – za oštećenog pacijenta. Kako bi se takva nepravda donekle ispravila, sudovi velikog broja zemalja na evropskom i američkom kontinentu, među kojima je i Hrvatska, u slučaju nedovoljno sigurne uzročne

* Doktor pravnih nauka, vanredna profesorka Pravnog fakulteta Univerziteta Union u Beogradu, jelena.simic@pravnofakultet.rs

** Advokat, stariji partner, Odvjetničko društvo „Mađarić & Lui“, Zagreb, Republika Hrvatska, josip.madadic@odml.hr

veze, dosuđuju naknadu štete pacijentu zbog gubitka šanse za ozdravljenje ili preživljavanje. Autori će ukazati da iako izgubljena šansa jeste apstraktna i njeno utvrđivanje prati određena nesigurnost, izgubljena šansa jeste gubitak koji ima izvesnu imovinsku vrednost, pa zato i uživa pravnu zaštitu, i treba je nadoknaditi. Autori će na primeru hrvatske sudske prakse u parnicama zbog grešaka u lečenju analizirati primenu teorije izgubljene šanse i pokazati da pojam *izgubljene šanse* menja objekat pravne zaštite. Direktni objekat zaštite u slučaju izgubljene šanse nije zdravlje pacijenta, već njegova *šansa* da se oporavi, čime se pacijentima, u izvesnom smislu, pojačava zaštita od lekarskih grešaka.

ključne reči: naknada šteta, uzročna veza, lekarska greška, Hrvatska, izgubljena šansa

*Marta Sjeničić**
*Marko Milenković***

ŠTA PREDSTAVLJA SPORAZUM O PANDEMIJI U POSTOJEĆOM OBLIKU?

Sporazum o pandemiji Svetske zdravstvene organizacije (SZO) je zamišljen kao instrument koji bi trebalo da unapredi prevenciju, spremnost i odgovor na buduće pandemije na globalnom nivou. Poslednja verzija teksta Sporazuma o pandemiji iz maja 2024. godine je u značajnoj meri redukovala obaveznost normi u odnosu na prethodne verzije. Kroz pregovarački proces su nestale odgovornosti koje bi Sporazum činile obavezujućim za članice SZO. Prema mišljenju brojnih kritičara, razvijene zemlje su branile interes farmaceutskih kompanija u odnosu na zajednički interes postizanja globalne zdravstvene sigurnosti na održiv i pravičan način. Takav stav potvrđuje i predloženi kompromis da se za pristup patogenima i deljenje koristi primenjuje PABS sistem (The Pathogen Access and Benefit Sharing),

* Doktor medicinskog prava, naučni savetnik Instituta društvenih nauka u Beogradu, upravnik Centra za pravna istraživanja, marta.sjenicic@gmail.com

** Doktor pravnih nauka, viši naučni saradnik Instituta društvenih nauka u Beogradu, Centar za pravna istraživanja, mmilenkovic@idn.org.rs

koji mnogi od eksperata ocenjuju kao nepravedan. Prema trenutnim pravilima PABS svega 20% zdravstvenih proizvoda povezanih sa pandemijom je zagarantovano SZO u slučaju pandemije. To znači da čak 80% vakcina, tretmana i dijagnostike može postati predmet međunarodne borbe za resurse koja se videla i tokom pandemije Covid-a 19. Pored toga, zdravstveni proizvodi u vezi sa pandemijom, u PABS sistemu dostupni su samo u slučaju pandemije, a ne već nakon proglašenja javno-zdravstvene pretnje od međunarodnog značaja, što bi uveliko unapredilo mogućnost pripreme i borbe sa patogenima.

U brojnoj literaturi u poslednjih nekoliko meseci izraženo je mišljenje da se pravičnost neće operacionalizovati bez efikasnih mehanizama za odgovornost i sprovođenje Sporazuma. Iz čl. 8. trenutnog nacrta Sporazuma izbačen je deo koji se tiče praćenja spremnosti država članica na aktivnost. Čl. 19. – Implementacija i podrška, ne sadrži zahteve za izveštavanjem ili verifikacijom. Ranije su predlagani mehanizmi za rad Komisije za odgovornost, ali se od predloga odustalo, a tekst sada ne sadrži delotvorna sredstva za blagovremenu verifikaciju usklađenosti država članica. Odsustvo bilo kakvog oblika nezavisnog nadzora zabrinjava jer iskustvo pandemije Covid-a 19 kao i primene Međunarodnog zdravstvenog pravilnika (IHR) potvrđuje da se nije dovoljno oslanjalo isključivo na državne mehanizme samoizveštavanja. Da bi se osigurala njegova objektivnost i delotvornost, države potpisnice trebalo bi da razmotre uspostavljanje nezavisnog nadzornog tela koje bi, prema ocenama brojnih eksperata, politički, finansijski, tehnički i operativno moralo da bude nezavisno od SZO i njenih donatora. Pored

nadzora, odgovornost takođe zahteva jasan okvir za sprovođenje, sa podsticajima i destimulacijama za njegovo poštovanje. Dva glavna ugovora pod nadležnošću SZO – Okvirna konvencija o kontroli duvana i IHR – široko su ocenjeni u literaturi kao instrumenti koji se nedovoljno poštuju u praksi, što je doprinelo da Covid 19 postane pandemija.

U ovom trenutku nije još uvek poznato kako će se obezbediti neophodna finansijska sredstva za postizanje ciljeva Sporazuma. Države članice treba da obezbede neophodna finansijska sredstva za uspostavljanje strukture prevencije pandemije, spremnosti i reagovanja, uzimajući u obzir postojeće globalne mehanizme finansiranja zdravstva. Uklanjanje teksta iz čl. 20. koji poziva na izradu petogodišnje strategije finansijske implementacije predstavlja korak unazad u izradi Sporazuma. Sa druge strane, mnoge farmaceutske kompanije se protive uvođenju bilo kakvog finansijskog mehanizma. Određivanje PABS kao specijalnog međunarodnog instrumenta biće, prema stanovištu dela industrije, kontroverzno među onim zemljama sa niskim prihodima koje su već uspostavile nacionalne PABS sisteme. Tekstom Sporazuma se u aktivnosti prevencije pandemije marginalno uključuju civilno društvo i drugi nevladini akteri. Nakon jedinog pominjanja civilnog društva u čl. 17, odmah sledi oprez u pogledu potencijalnih sukoba interesa, iako ovo nisu jedini akteri u vezi sa kojima do ovog sukoba u praksi može doći. Uprkos njihovom kritičnom doprinosu tokom pandemije Covid-a 19 i brojnih prethodnih zdravstvenih kriza, glasovi civilnog društva ostaju marginalizovani u procesima donošenja odluka u okviru SZO, kao i u pregovorima o Sporazumu o pandemiji i njegovoj primeni. Sa izradom teksta Sporazuma

se stalo maja 2024. godine (što je dodatno zakomplikovano odlukom predsednika SAD o povlačenju ove zemlje iz SZO, što će dovesti do prekida pregovora između SZO i SAD o Sporazumu dok je povlačenje u toku).

U formi u kojoj se sada nalazi, Sporazum je nekompletan, neobavezujući i čini samo dokument sa preporukama koji neće biti efikasan instrument u narednoj pandemiji. U sledećem koraku, kada ga bude, treba da se preduzmu mere za ispravljanje nedostataka u predloženom tekstu dokumenta, kako bi se sprečile naredne globalne zdravstvene katastrofe i međusobna kompeticija zemalja za resurse u potencijalnoj pandemiji.

Ključne reči: Sporazum o pandemiji, SZO, The Pathogen Access and Benefit Sharing sistem, nadzorni mehanizam, finansijski mehanizam

REFUNDACIJA TROŠKOVA LEČENJA – PRAVO NA ZDRAVLJE

U sudskoj praksi je primetan broj parnica koje se vode povodom refundacije troškova lečenja. Tužioci su osiguranici Republičkog fonda za zdravstveno osiguranje (RFZO), a tuženi je uvek RFZO. Troškovi su učinjeni povodom lečenja osiguranika u inostranstvu ili nereferentnoj zdravstvenoj ustanovi u zemlji.

Uprkos hijerarhiji pravnih akata koju propisuje Ustav Republike Srbije, utisak koji se stiče uvidom u ovu praksu je da pravilnici RFZO koji se donose na osnovu Zakona o zdravstvenom osiguranju imaju prednost u odnosu na Ustav i međunarodne ugovore koje je potpisala i ratifikovala naša zemlja.

Može se postaviti pitanje da li se pravo na zdravstvenu zaštitu koje je propisano čl. 68. Ustava mora tumačiti šire, uz primenu međunarodnih propisa i standarda. Ovo posebno imajući u vidu monopolski položaj RFZO u sistemu zdravstvenog osiguranja i nemogućnost izbora zdravstvenog osiguranja u koje će biti uplaćivani doprinosi za većinu stanovništva.

Cljučne reči: refundacija troškova lečenja, parnica, Republički fond za zdravstveno osiguranje, pravo na zdravstvenu zaštitu

* Sudija Apelacionog suda u Beogradu, dada.marcetic@gmail.com

*Ranko Sovilj**

**DA LI UPOTREBA VEŠTAČKE INTELIGENCIJE
U DIJAGNOSTIKOVANJU I LEČENJU
LICA SA MENTALNIM POTEŠKOĆAMA
OTVARA PANDORINU KUTIJU U SAVREMENOM DRUŠTVU?**

Pravne i etičke dileme

Dolaskom četvrte industrijske revolucije, tehnološki napredak podržan razvojem i upotrebom veštačke inteligencije, dostigao je neslućene razmere omogućavajući čovečanstvu značajne prednosti. Kao inovativnu tehnologiju, upotrebu veštačke inteligencije prate određene barijere, ograničenja, ali i izazovi pravne i etičke prirode koji se moraju prevazići u cilju adekvatnije integracije u medicinskoj (kliničkoj) praksi. Integrisanost veštačke inteligencije u prevenciju i zaštitu mentalnog zdravlja predstavlja značajan napredak u pružanju i unapređenju zdravstvene zaštite pacijenata. Stoga je cilj predmetnog istraživanja da preispita potencijale veštačke inteligencije u transformisanju dosadašnje kliničke prakse u očuvanju mentalnog zdravlja,

* Doktor pravnih nauka, viši naučni saradnik Instituta društvenih nauka u Beogradu, Centar za pravna istraživanja, soviljpeca@gmail.com

uključujući tretmane dijagnostikovanja i lečenja pacijenata sa mentalnim poteškoćama, personalizovane pristupe lečenju kroz prediktivnu analitiku i virtuelne sisteme podrške. Primera radi, veštačka inteligencija se koristi u ranom otkrivanju i predviđanju poremećaja mentalnog zdravlja. Analizom govora, izraza lica, teksta ili elektronskog zdravstvenog kartona, veštačka inteligencija transformiše dosadašnji način dijagnostikovanja i lečenja bolesti. Pomoću prediktivnih modela, veštačka inteligencija omogućava blagovremenu intervenciju, personalizovane planove lečenja te sveopšte poboljšanje mentalnog zdravlja pacijenata. Dalje, veštačka inteligencija preoblikuje pristupe u dijagnostikovanju i lečenju lica sa mentalnim poteškoćama angažovanjem virtuelnih terapeuta i četbotova (chatbots). Virtuelni terapeuti i četbotovi omogućavaju veću podršku mentalnom zdravlju pojedinaca, diskretno i bez stigme. Takođe, alati vođeni veštačkom intervencijom mogu predvideti kako će pacijenti odreagovati na različite pristupe lečenju, bilo da se primenjuju psihoterapija, medikamenti ili promena načina ishrane. Štaviše, prediktivni modeli poseduju sposobnost predviđanja napredovanja bolesti, čime se pomaže zdravstvenim poslenicima u donošenju odluka o tokovima daljeg lečenja na osnovu adekvatne informisanosti.

Uprkos višestrukim prednostima, upotreba alata veštačke inteligencije u prevenciji mentalnog zdravlja može uzrokovati brojne opasnosti i rizike po zdravlje i bezbednost pacijenata. S obzirom na to da upotreba alata veštačke inteligencije u pružanju zdravstvenih usluga, naročito u očuvanju mentalnog zdravlja, otvara kompleksne pravne i etičke dileme, poput zaštite privatnosti, bezbednosti podataka, sprečavanja diskriminacije, očuvanja poverenja u

odnosu lekar–pacijent, postavlja se pitanje da li i koliko je sigurno pustiti u upotrebu neko sredstvo/alat čija upotreba nije prethodno pravno regulisana, posebno kada se radi o sredstvu čije implikacije mogu imati negativan uticaj po čovečanstvo i svakog pojedinca ponaosob?

Kritičkom analizom postojećih pravnih i etičkih normi u vezi sa primenom veštačke inteligencije u prevenciji mentalnog zdravlja, nastoje se sagledati postojeće barijere i nedostaci koji postoje u sistemu zaštite mentalnog zdravlja. Primarni izazov predstavlja odsustvo sveobuhvatnog i precizno definisanog normativnog okvira koji uređuje upotrebu alata veštačke inteligencije u prevenciji mentalnog zdravlja. Imajući u vidu da je posredi oblast koja nije pravno regulisana, bez postojanja adekvatne pravne tradicije, na regulatorima je da oprezno postupaju pri njenom uređenju. Na pravnicima je da ispolje kreativnost u primeni pravila, što sa druge strane otežava stvaranje jedinstvene prakse. U tom pogledu, donosioci odluka i kreatori javnih politika treba da razmotre sve potencijalne barijere u osmišljavanju buduće regulative, doprinoseći odgovornom i savesnom rukovanju alatima veštačke inteligencije u zaštiti mentalnog zdravlja, podsticanjem inovacija i podizanjem svesti javnosti. Pravovremeno regulisanje brojnih pravnih pitanja ključno je kako bi veštačka inteligencija postala koristan alat u prevenciji i očuvanju mentalnog zdravlja, a ne izvor dodatnih zloupotreba i diskriminacija.

Ključne reči: veštačka inteligencija, mentalno zdravlje, pravni izazovi, etičke dileme

*Valentina Opančina**
*Vladimir Šebek***

EFEKTI KONTROLE POSEDOVANJA VATRENOG ORUŽJA NA JAVNO ZDRAVLJE

Nasilje vatrenim oružjem je epidemija javnog zdravlja koja utiče kako na dobrobit, tako i na javnu bezbednost svih građana. Pored toga, direktno ili indirektno, izaziva ogroman materijalni, ali i nematerijalni teret za društvo. Tako, na primer, kada je dete lišeno života, ono gubi decenije potencijala: potencijal da odraste, zasnuje porodicu, doprinese društvu i dr. Ukoliko bismo nasilje vatrenim oružjem poredili sa štetom izazvanom drugim zaraznim i nezaraznim bolestima, nasilje oružjem često predstavlja veći teret za društvo, a analizirajući ga u kontekstu javnog zdravlja, šteta je najvidljivija prema potencijalu izgubljenih godina života. Podaci iz SAD u 2020. godini pokazuju da su smrtni slučajevi od posledica upotrebe vatrenog oružja

* Doktor medicinskih nauka, docent Fakulteta medicinskih nauka, Katedra za radiologiju i Katedra za veštinu komunikacije, etiku i psihologiju, Univerzitet u Kragujevcu, valentina.opancina@gmail.com

** Doktor pravnih nauka, docent Pravnog fakulteta, Katedra za krivičnopravnu naučnu oblast, Univerzitet u Kragujevcu, vsebek@jura.kg.ac.rs

izazvali gubitak od 1.131.105 potencijalnih godina života pre 65. godine – što je više od dijabetes melitusa, moždanog udara i bolesti jetre zajedno.

Kada govorimo o masovnim ubistvima, podaci iz SAD pokazuju da ih ima oko 600 godišnje, pri čemu taj trend raste poslednjih godina, pa se od 2013. do 2022. godine broj masovnih ubistava udvostručio. Takođe, 2020. godine smrtni slučajevi izazvani vatrenim oružjem prestigli su broj smrtnih posledica saobraćajnih nesreća, a nasilje vatrenim oružjem postalo je vodeći uzrok smrti u SAD kod populacije starosti od 1 do 19 godina. Predstavljani podaci otkrivaju ranjivost populacije dece i mladih ljudi sa dvostruko većom tendencijom za smrtnu i druge posledice nastale upotrebom vatrenog oružja u odnosu na opštu populaciju. Zdravstveni efekti su, pored smrtnih ishoda, i dugoročne posledice po fizičko i mentalno zdravlje preživelih, fizičke povrede, invaliditet, kognitivna oštećenja, PTSP, anksioznost, depresija i drugo.

U maju 2023. godine Srbiju je potresla prva masovna pucnjava u školi u Beogradu, gde je 13-godišnji dečak, naoružan pištoljem sa većom količinom municije i molotovljevim koktelima, ubio devet, a ranio šest osoba. Ovaj tragični događaj, praćen još jednom masovnom pucnjavom od strane 20-godišnjaka, alarmirao je porast nasilja vatrenim oružjem u Srbiji i podstakao javnu raspravu o kontroli držanja i posedovanja oružja. Vlada Republike Srbije je reagovala i propisala stroge mere: suspendovanje izdavanja dozvola za nabavku vatrenog oružja, obaveza policijskih provera držanja oružja i dr. Pored toga, omogućena je i predaja ilegalnog oružja bez pravnih posledica za građane. Ove represivne ali i preventivne mere sprovedene 2023. godine, dale su značajne rezultate: predato je 108.883 komada oružja

i minsko-eksplozivnih sredstava, od čega 82.398 komada legalnog i nelegalnog oružja, 26.485 komada minsko-eksplozivnih sredstava i 4.243.139 komada legalne i nelegalne municije. Ovo predstavlja najbolji rezultat u odnosu na sve prethodne akcije predaje nelegalnog oružja koje su u prošlosti zahtevale periodično ponavljanje, kao što je to slučaj 1992, 1997, 1999, 2003. i 2007. godine. Takođe, mere kontrole oružja imale su značajne rezultate i po zdravlje stanovništva. Kada se uporede period 2023. pre majske masovne pucnjave i isti period 2024. godine, podaci pokazuju dvostruko smanjenje krivičnih dela koja su za predmet izvršenja imala vatreno oružje, uključujući i broj smrtnih slučajeva upotrebom vatrene oružja.

Imajući u vidu sve ovo, neophodno je raditi na izmenama i dopunama propisa koji se tiču vatrene oružja i njihovo unapređenje sa ciljem kontrole nad nabavkom i držanjem oružja, ali i podizanju svesti, lične i kolektivne odgovornosti, koje su ključne za rešavanje problema koji utiču na javno zdravlje i bezbednost građana.

Ključne reči: nasilje, vatreno oružje, javno zdravlje

*Zorica Mršević**

VOUK KULTURA I ZDRAVSTVENA ZAŠTITA U SRBIJI

„Učite se dobro činiti, tražite pravdu, ispravljajte
potlačenoga...“

(Isaija 1:17).

Vouk kultura** povezana je sa levičarskom politikom, liberalnim pokretima, feminizmom, LGBT aktivizmom i borbom protiv homofobije i transfobije. Ona je odgovor na dugogodišnje sistemske nepravde i potrebu za društvenim promenama, sa ciljem eliminisanja diskriminacije, uz jačanje glasova marginalizovanih ljudi, pojedinaca i grupa, sa glavnom idejom vodiljom promovisanja socijalne pravde. Neki nedavno doneti zakoni u Srbiji, npr. o rodnoj ravnopravnosti i zabrani diskriminacije, zasnovani su na glavnim premisama vouka, iako taj termin nigde nije eksplicitno pomenut,

* Doktor pravnih nauka, naučna savetnica u penziji Instituta društvenih nauka u Beogradu, zorica.mrsevic@gmail.com

** Engleski izraz „woke culture” se u Srbiji različito označava i prevodi sa ne sa svim prihvaćenim izrazom „kultura buđenja” ili „kultura budnosti”.

dok je, zapravo, vouk kao pojam negativno percipiran od strane pojedinih nosilaca vlasti. Kao princip široko shvaćene ravnopravnosti, vouk u raznim društvenim oblastima, pa i u zdravstvu, može doneti značajne društvene koristi. Ali, takođe, može izazivati i pitanja postojanja (ne)ravnoteže u medicinskoj praksi, posebno između inkluzivnosti, naučne objektivnosti i slobode izražavanja. Vouk kultura nesumnjivo može biti kontekst ravnopravnog i kvalitetnog zdravstvenog sistema, i to bez kompromitovanja tradicionalnih medicinskih standarda. Tako, na primer, Zakon o zdravstvenoj zaštiti (ZZZ) garantuje ravnopravnu dostupnost zdravstvene zaštite svim građanima bez obzira na pol i u skladu je sa zakonima o rodnoj ravnopravnosti u Srbiji. Inkluzija i pristupačnost je obezbeđena pravom na zdravstvenu zaštitu i za osobe sa invaliditetom, socijalno ugrožene grupe i druge ranjive kategorije. Postoje posebne mere za poboljšanje dostupnosti zdravstvenih usluga za ove grupe. Deca, trudnice, starije osobe, osobe sa invaliditetom i hronični bolesnici imaju poseban tretman u našem zdravstvenom sistemu. Uprkos tome, iako postoje opšte odredbe o zabrani diskriminacije u zdravstvenoj zaštiti, ni taj ni drugi zakoni ne sadrže specifične odredbe koje bi mogle da se tumače kao deo vouk kulture (npr. obavezna upotreba rodno neutralnog jezika ili obaveza priznavanja samoidentifikovane rodne pripadnosti). Iako Zakon o zdravstvenoj zaštiti sadrži elemente zaštite ranjivih grupa i promovisanja ravnopravnosti, može se konstatovati da su oni pre deo standardnih međunarodnih normi ljudskih prava koje postoje u većini modernih pravnih sistema, ali oni nisu nužno elementi vouk kulture u aktuelnom smislu i ne mogu se direktno povezati sa vouk kulturom u radikalnijem obliku kakav postoji na

Zapadu. Samim tim, još uvek su izbegnuti izazovi tipični za primenu vauk kulture u praksi, npr. ideološki pritisak koji bi mogao da se javi ako bi naučno utemeljena medicina ponekad bila potisnuta u korist ideoloških narativa (npr. tretmani vezani za rodnu disforiju kod dece). Resursi i prioriteti koji su fokusirani na inkluziju i socijalnu pravdu, kao negativnu posledicu mogu imati skretanje pažnje i kanalisanje sredstava sa drugih kritičnih medicinskih problema. Vauk ponekad može sadržati i zahteve za diskurzivnom cenzurom i autocenzurom, što pojedini lekari mogu osećati kao pritisak da ne izraze određena mišljenja ili rezultate istraživanja iz straha od društvenih reakcija.

ključne reči: vauk kultura, inkluzija, ravnopravnost, socijalna pravda, eliminisanje diskriminacija, Zakon o zdravstvenoj zaštiti

Sanja Zlatanović*

DIGITALNO SAVETOVANJE U DOMENU MENTALNOG ZDRAVLJA

Medicinsko-pravni izazovi

Pitanja zaštite i unapređenja mentalnog zdravlja u doba digitalizacije, automatizacije i razvoja veštačke inteligencije predstavljaju *sedes materiae* kako zdravstvenog, odnosno medicinskog prava, tako i povezanih oblasti prava u kontekstu javnog zdravlja, odnosno aspekt zaštite zdravlja i bezbednosti na radu, kao i aspekt zdrave životne sredine, sve u uslovima izrazite dominacije holističkog i integrativnog pristupa u pravnoj nauci.

Ovde se naročito adresiraju pitanja primene informacionih tehnologija, tj. pružanje usluga tzv. digitalnog savetovanja, koje tradicionalno, pojmovno, podrazumeva savetovanje dostupno putem internet veb-portala, a uključuje materijal za samopomoć, ali i vidove kontakta sa pružaocem usluga putem mejla, telefonskog poziva ili video-poziva, uključujući i model koji se zasniva na grupnoj online terapiji. Pored toga, o nedavno je

* Doktor pravnih nauka, viša naučna saradnica Instituta društvenih nauka u Beogradu, Centar za pravna israživanja, sanjazlatanovic1@gmail.com

posebno u fokusu i primena veštačke inteligencije kod pružanja zdravstvenih usluga u domenu mentalnog zdravlja. Tako razvoj generativne veštačke inteligencije i široka upotreba ChatGPT modela u različite svrhe, uključujući i korišćenje navedene platforme kao materijala za samopomoć u domenu mentalnog zdravlja, otvara pitanja tačnosti tako pruženih usluga, poštovanja etičkih standarda, kao i pitanja odgovornosti u slučaju grešaka.

Digitalno savetovanje u domenu mentalnog zdravlja ima značajne prednosti u smislu veće pristupačnosti, anonimnosti i svojevrsnog komfora s aspekta klijenta, odnosno korisnika usluga, s tim da nosi i određene izazove a, naročito, one vezane za osiguranje poštovanja etičkih standarda i pravnih pravila kod tradicionalnog savetovanja, *in person*. Ovo naročito vredi za ograničenja kod osiguranja informisanog pristanka, a vezano za komunikacione rizike digitalnog savetovanja, odnosno povećane rizike grešaka kod primene dijagnostičkih procedura, nerazumevanja, kao i oni koji se odnose na povredu privatnosti i sigurnosti klijenta, odnosno korisnika usluge. Nadalje, rizici su povećani i kod ostvarivanja prava na samoodređenje korisnika usluga, a vezano za utvrđivanje sposobnosti davanja pristanka, na primer rizici jezičkih barijera i uopšte kapaciteta za davanje pristanka, kao i istinitosti starosnog kriterijuma, odnosno propisanih godina za davanje pristanka učešća u digitalnom savetovanju. I konačno, kao rizik identifikovan je i izazov osiguranja privatnosti i poverljivosti tako dobijenih, posebno osetljivih podataka o zdravstvenom stanju, kao i osiguranje adekvatne zaštite istih, budući da se često odnos pružaoca usluga i korisnika odvija na internetu.

U radu se, primenom pravnoteorijskog i aksiološkog metoda, nastoje utvrditi ključni elementi za koncipiranje pravnog okvira sprovođenja digitalnog savetovanja u domenu mentalnog zdravlja, na osnovama tradicionalnih principa medicinskog, odnosno zdravstvenog prava, odnosno načela informisanog pristanka, prava na samoodređenje, prava na privatnosti i poverljivost osetljivih zdravstvenih podataka, sve u uslovima izrazito dinamičnog razvoja specijalizovanih pravnih disciplina kakvo je medicinsko pravo, uslovljenih ubrzanim biotehnološkim napretkom i razvojem globalizovanog društva.

Ključne reči: digitalno savetovanje, mentalno zdravlje, veštačka inteligencija, etički izazovi, medicinsko-pravni izazovi

*Sladana Gligorić**

MEDICINSKI ZNAČAJ ZAŠTITE OD ZLOSTAVLJANJA NA RADU

U uslovima neoliberalnog modela kapitalizma i sveopšte fleksibilizacije u oblasti rada i radnih odnosa, koja vodi nesigurnosti i prekarizaciji, zaposleni se suočavaju sa čestim uznemiravanjem na radu, fizičkim i psihičkim. U takvim uslovima rada radna sredina postaje nezdrava i nebezbedna, a žrtva zlostavljanja na radu postaje hronično bolesna, te je hitna psihološka i pravna pomoć od izuzetne važnosti. Što zlostavljanje na radu duže traje i postaje intenzivnije, zdravlje lica koje ga trpi postaje narušenije. Odnos rada i zdravlja predstavlja vrlo važan odnos koji se javlja u postupku zapošljavanja, kao i u toku radnog odnosa i radnog angažovanja. Žalbeni mehanizmi kod poslodavca koji predviđaju podnošenje zahteva za zaštitu od zlostavljanja na radu, radi rešavanja spornog odnosa, ili pak obraćanje medicini rada, ukoliko je u pitanju neposredna opasnost po život i zdravlje, radi predviđanja privremene mere udaljenja izvršioca zlostavljanja (ili na drugo radno mesto ili potpuno sa rada) uz naknadu zarade, dok traje postupak

* Doktor nauka, docentkinja na Pravnom fakultetu za privredu i pravosuđe, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, sladjana.gligoric@pravni-fakultet.info

posredovanja, predstavlja jedan od načina ostvarivanja pravne zaštite, ali i očuvanja mentalnog zdravlja adresata zlostavljanja na radu. Uloga medicine rada je izuzetno važna u postupcima prepoznavanja i zaštite od zlostavljanja na radu. U srpskom pravu mišljenje medicine rada je merodovno kada se utvrđuje neposredna opasnost po život i zdravlje uznemiravanog lica ili kada postoji mogućnost za nastanak nenadoknadive štete, kada zaposleni koji trpi uznemiravanje može da odbije da radi, sve dok poslodavac ne obezbedi adekvatne mere zaštite konkretnog zaposlenog. Primer dobre prakse iz francuskog prava, po kome medicina rada ima ovlašćenje da interveniše kod poslodavca ukoliko zaposleni zatraži pomoć jer trpi zlostavljanje na radu, treba razmotriti i u našem pravu *de lege ferenda*. Pružanje psihološke podrške potrebno je razviti kod poslodavaca, posebno onih koji imaju svoje službe medicine rada, kao i na svim nivoima zdravstvene zaštite – primarnom, sekundarnom i tercijarnom.

U ovom članku, primenom uporednog i normativnog metoda, analiziraćemo rešenja u uporednom pravu sa posebnim osvrtom na narušenost zdravlja adresata zlostavljanja na socijalno-emocionalnom, fiziološkom i psihosomatskom (ponašajnom) nivou. Analiza postojećeg nivoa pravne i medicinske zaštite omogućiće davanje predloga za efikasnije mehanizme delovanja, a sve u cilju očuvanja mentalnog zdravlja i opšte dobrobiti zaposlenih lica.

Ključne reči: zaštita od zlostavljanja na radu, uloga službe medicine rada u postupcima zaštite, posledice po zdravlje usled pretrpljenog zlostavljanja na radu

AKTUELNOSTI MEDICINSKOG PRAVA

Teorija, praksa i zakonodavstvo

6

OKRUGLI STO

11. april 2025, Beograd

Knjiga sažetaka

Advokatska komora Vojvodine

Glasnik AKV

Novi Sad

Institut društvenih nauka

Centar za pravna istraživanja

Beograd

Za izdavače

Dr Aleksandar Todorović

Dr Goran Bašić

Tehnički urednik i korektor

Jelica Nedić

Dizajn korica

Ognjen Odobašić

Kompjuterski slog

Tatjana Božić

Štampa

OFFSET PRINT, Novi Sad

2025.

ISBN-978-86-905844-3-7

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

349:61(048.3)
614.253.83(048.3)

ОКРУГЛИ сто Актуелности медицинског права: теорија, пракса и законодавство (6 ; 2025 ; Београд)

Књига сажетака / 6. округли сто Актуелности медицинског права: теорија, пракса и законодавство, 11. април 2025, Београд ; [уредник Хајрија Мујовић]. - Нови Сад : Адвокатска комора Војводине ; Београд : Институт друштвених наука, 2025 (Нови Сад : Offset print). - 56, 52 стр. ; 17 cm. - (Едиција Књиге сажетака / Адвокатска комора Војводине ; књ. 6)

Приштампан језички истоветан текст штампан лат. - Оба текста штампана у међусобно обрнутим смеровима. - Тираж 30.

ISBN 978-86-905844-3-7

а) Медицинско право - Апстракти б) Здравствена заштита - Правни аспект - Апстракти
в) Пацијенти - Правна заштита - Апстракти

COBISS.SR-ID 165129993